ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ

ਭਾਗ-੧

ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਐਮ.ਏ.

ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ:

ਸਕੱਤਰ, ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਪ੍ਰਬੰਧਕ ਕਮੇਟੀ,
ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ।

ਜੂਨ, ੨੦੧੨ ੧੦,੦੦੦

ਛਾਪਣ ਵਾਲੇ :

ਗੋਲਡਨ ਆਫਸੈਟ ਪ੍ਰੈਸ, (ਸ਼੍ਰੋਮਣੀ ਗੁ: ਪ੍ਰ: ਕਮੇਟੀ)
ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਰਾਮਸਰ ਸਾਹਿਬ, ਸ੍ਰੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਤਤਕਰਾ

ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ੭-੧੧੨
ਕਾਂਡ ੧ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ-੧ ੯
" ੨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ-੨ ੧੮
" ੩ ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲ-ਲੀਲ੍ਹਾ ੨੭
" ੪ ਵਿਦਿਆ, ਸ਼ਾਗਿਰਦੀ-ਉਸਤਾਦੀ ੩੧
" ੫ ਗਊਆਂ ਮੱਝਾਂ ਦੇ ਵਾਗੀ ੩੮
" ੬ ਜਨੇਊ ੪੩
" ੭ ਵੈਦ ਰੋਗੀਆਂ ਦਾ ਖਰਾ (ਸੱਚਾ) ਸੌਦਾ ੪੭
" ੮ ਵਿਹਾਰਕ ਤੇ ਗ੍ਰਿਹਸਤੀ ਜੀਵਨ ੫੪
" ੯ ਚੜ੍ਹਿਆ ਸੋਧਣ ਧਰਤਿ ਲੋਕਾਈ ੫੮
" ੧੦ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ-੧ ੬੨
" ੧੧ ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਦੌਰਾ-੨ ੬੭
" ੧੨ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਪੂਰਬ ਦੀ-੧ ੭੦
" ੧੩ ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਪੂਰਬ ਦੀ-੨ ੭੪
" ੧੪ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ੭੮
" ੧੫ ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ ਦੱਖਣ ਦੀ ੮੧
" ੧੬ ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ ਉੱਤਰਾ ਖੰਡ ਦੀ ੮੮
" ੧੭ ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ ਪੱਛਮ ਦੀ-੧ ੯੩
" ੧੮ ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ ਪੱਛਮ ਦੀ-੨ ੧੦੦
" ੧੯ ਮੁੜ ਪੰਜਾਬੇ ੧੦੫
" ੨੦ ਮੁਲਤਾਨ ਫੇਰੀ, ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ੧੧੦
ਸੈਂਚੀ ਦੂਜੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ੧੧੩-੧੩੮
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰ-ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੧੧੫

ਕਾਂਡ ੨ ਗੁਰ-ਮਿਲਾਪ ੧੧੯
" ੩ ਗੁਰ-ਦਰਬਾਰੇ ਘਾਲ ਕਮਾਈ ੧੨੨
" ੪ ਪ੍ਰੀਖਿਆ, ਪ੍ਰਤਾਵੇ ਤੇ ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ੧੨੫
" ੫ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੩੧
ਸੈਂਚੀ ਤੀਜੀ-ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਮਰਦਾਸ ਜੀ ੧੩੯-੧੬੬
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰ ਮਿਲਾਪ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ੧੪੧
" ੨ ਗੁਰ-ਮਿਲਾਪ, ਗੁਰ-ਦੁਆਰੇ, ਘਾਲ, ਗੁਰ-ਗੱਦੀ ੧੪੫
" ੩ ਦਾਸੂ ਜੀ, ਦਾਤੂ ਜੀ, ਸੰਨ੍ਹ ਸਾਹਿਬ ੧੫੧
" ੪ ਸਮਾਜ ਸੁਧਾਰ ੧੫੫
" ੫ ਉਪਦੇਸ਼, ਉਪਕਾਰ, ਪ੍ਰਚਾਰ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ੧੬੨
ਸੈਂਚੀ ਚੌਥੀ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਰਾਮਦਾਸ ਜੀ ੧੬੮-੧੮੪
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੭੦
" ੨ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੧ ੧੭੬
" ੩ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ -੨ ੧੮੧
ਸੈਂਚੀ ਪੰਜਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ੧੮੫-੨੨੧
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ੧੮੭
" ੨ ਪਿਰਥੀਏ ਦੀ ਵਿਰੋਧਤਾ ੧੯੨
" ੩ ਸਾਂਝੇ ਉਸਾਰੂ ਕੰਮ ਤੇ ਰਚੇ ਅਸਥਾਨ ੧੯੯
" ੪ ਸ੍ਰੀ ਗ੍ਰੰਥ ਸਾਹਿਬ ਦੀ ਬੀੜ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ੨੦੮
" ੫ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਅਰਜਨ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ ੨੧੪
ਸੈਂਚੀ ਛੇਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੨੨੨-੨੬੮
ਕਾਂਡ ੧ ਜਨਮ, ਬਾਲਪਨ ਤੇ ਸਿਖਲਾਈ ੨੨੪
" ੨ ਗੁਰਿਆਈ, ਸਿੱਖ ਫੌਜ ਦੀ ਨੀਂਹ ੨੩੧
" ੩ ਗੁਰੂ ਜੀ ਤੇ ਜਹਾਂਗੀਰ ੨੩੫

ਕਾਂਡ ੪ ਗੁਰ-ਪ੍ਰਵਾਰ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ੨੪੧
" ੫ ਰਚੇ ਅਸਥਾਨ ਤੇ ਨੱਗਰ ੨੪੯
" ੬ ਗੁਰੂ ਹਰਿਗੋਬਿੰਦ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਜੰਗ ੨੫੩
" ੭ ਅਮਨ ਦੇ ਦਿਨ, ਸਿੱਖੀ ਪ੍ਰਚਾਰ, ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ੨੬੩
ਸੈਂਚੀ ਸਤਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਰਾਇ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੨੬੯-੨੮੭
ਕਾਂਡ ੧ ਗੁਰਿਆਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ੨੭੧
" ੨ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੧ ੨੭੫
" ੩ ਗੁਰਿਆਈ ਦਾ ਸਮਾਂ-੨ ੨੮੧
ਸੈਂਚੀ ਅੱਠਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੨੮੯-੩੦੦
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਹਰਿਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੨੯੧
ਸੈਂਚੀ ਨੌਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਸਾਹਿਬ ਜੀ ੩੦੧-੩੪੪
ਕਾਂਡ ੧ ਜਨਮ ਬਾਲਪਨ, ਤਿਆਰੀ, ਗੁਰਿਆਈ ੩੦੩
" ੨ ਧੀਰਮੱਲ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦੀ ਰਚਨਾ ੩੧੧
" ੩ ਮਾਲਵੇ ਤੇ ਬਾਂਗਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਦੌਰਾ ੩੧੬
" ੪ ਪੂਰਬ ਦਾ ਚੱਕਰ, ਦਸਮੇਸ਼ ਜੀ ਦਾ ਜਨਮ ੩੨੧
" ੫ ਔਰੰਗਜ਼ੇਬੀ ਅਤਿਆਚਾਰ
ਕਸ਼ਮੀਰੀ ਪੰਡਤਾਂ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ੩੨੬
" ੬ ਗ੍ਰਿਫਤਾਰੀ ਦੇ ਹੁਕਮ, ਤੂਫਾਨੀ ਦੌਰਾ ੩੩੨
" ੭ ਪਵਿੱਤਰ ਸ਼ਹੀਦੀ ੩੩੭
ਸੈਂਚੀ ਦਸਵੀਂ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ੩੪੫-੪੫੬
ਕਾਂਡ ੧ ਜਨਮ ਤੇ ਬਾਲ ਲੀਲ੍ਹਾ ੩੪੭
" ੨ ਅਨੰਦਪੁਰੀ ਜੀਵਨ, ਪਹਿਲੀ ਕੁਰਬਾਨੀ ੩੫੫
" ੩ ਤਿਆਰੀ ਅਦੁੱਤੀ, ਪ੍ਰੇਮ-ਭੇਟਾ ਪਾਉਂਟੇ ਦੀ ਰਚਨਾ ੩੬੩
" ੪ ਵਿਆਹ ਤੇ ਸੰਤਾਨ ੩੭੩

ਕਾਂਡ ੫ ਭੰਗਾਣੀ ਯੁੱਧ ੩੭੭
" ੬ ਨਾਦੌਣ ਯੁੱਧ, ਹੁਸੈਨੀ ਯੁੱਧ, ਸ਼ਾਹਜ਼ਾਦਾ ਮੁਅੱਜ਼ਮ ੩੮੩
" ੭ ਅਮਨ ਸਮੇਂ ਦੇ ਕੌਤਕ ੩੮੭
" ੮ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ੩੯੩
" ੯ ਖਾਲਸਾ-ਪੰਥ ਦੀ ਸਾਜਣਾ ੩੯੮
"੧੦ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ,
ਖਾਲਸੇ ਦੀ ਮਹਿਮਾ ਵੀਰਤਾ-ਜਗਾਊ ਸਾਧਨ ੪੦੬
" ੧੧ ਪਹਾੜੀ ਰਾਜਿਆਂ ਦੇ ਅਪਵਿੱਤਰ ਇਰਾਦੇ ੪੧੪
" ੧੨ ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਜੰਗ ੪੧੯
" ੧੩ ਚਮਕੌਰ ਯੁੱਧ, ਉਚ ਦੇ ਪੀਰ ੪੨੮
" ੧੪ ਛੋਟੇ ਸ਼ਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ਹੀਦੀ, ਜ਼ਫ਼ਰਨਾਮਾ ੪੩੫
" ੧੫ ਮੁਕਤਸਰ ਦਾ ਯੁੱਧ ੪੪੧
" ੧੬ ਲੱਖੀ ਜੰਗਲ, ਦਮਦਮਾ ਸਾਹਿਬ, ਦਾਦੂ ਦੁਆਰਾ ੪੪੬
" ੧੭ ਸੱਚ-ਖੰਡ ਵਾਪਸੀ ੪੫੩

❀ ❀ ❀

ਸੈਂਚੀ ਪਹਿਲੀ

ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ

(ਸੰਮਤ ੧੫੨੬-੧੫੯੬ ਸੰਨ ੧੪੬੯-੧੫੩੯)

ਜਗਤ-ਫੇਰੀ ਦਾ ਸੰਖੇਪ

ਜਨਮ– ਵੈਸਾਖ ਸੁਦੀ ੩ (੨੦ ਵੈਸਾਖ) ਸੰਮਤ ੧੫੨੬ ਮੁਤਾਬਿਕ ੧੫ ਅਪ੍ਰੈਲ ਸੰਨ ੧੪੬੯ ਸਨਿੱਚਰਵਾਰ ।

ਜਨਮ ਅਸਥਾਨ–ਸ੍ਰੀ ਨਨਕਾਣਾ ਸਾਹਿਬ (ਜਿਸ ਦਾ ਪਹਿਲਾ ਨਾਂ ਰਾਇ ਭੋਇ ਦੀ ਤਲਵੰਡੀ ਸੀ) ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸ਼ੇਖ਼ੂਪੁਰਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨ ।

ਮਾਤਾ-ਪਿਤਾ– ਪਿਤਾ:- ਮਹਿਤਾ ਕਲਿਆਨ ਦਾਸ ਜੀ (ਬਾਬਾ ਕਾਲੂ ਜੀ) ਮਾਤਾ ਸ੍ਰੀ ਤ੍ਰਿਪਤਾ ਜੀ ।

ਵਿਆਹ– ਪੱਖੋਕੇ ਰੰਧਾਵੇ (ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ) ਦੇ ਵਸਨੀਕ ਸ੍ਰੀ ਮੂਲ ਚੰਦ ਜੀ ਦੀ ਸਪੁੱਤਰੀ ਸ੍ਰੀ ਸੁਲੱਖਣੀ ਜੀ ਨਾਲ ਸੰਮਤ ੧੫੪੪ ਵਿੱਚ ਹੋਇਆ ।

ਸੰਤਾਨ– ਬਾਬਾ ਸ੍ਰੀ ਚੰਦ ਜੀ (ਜਨਮ : ਸੰਮਤ ੧੫੫੧ ਮੁ: ਸੰਨ ੧੪੯੪), ਬਾਬਾ ਲਖਮੀ ਦਾਸ ਜੀ (ਜਨਮ : ਸੰਮਤ ੧੫੫੩ ਮੁ: ਸੰਨ ੧੪੯੭)।

ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ–ਪੂਰਬ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੫੪ ਤੋਂ ੧੫੬੫ (ਸੰਨ ੧੪੯੭ ਤੋਂ ੧੫੦੮) ।

ਦੂਜੀ ਉਦਾਸੀ–ਦੱਖਣ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੬੭ ਤੋਂ ੧੫੭੨ (ਸੰਨ ੧੫੧੦ ਤੋਂ ੧੫੧੫) ।

ਤੀਜੀ ਉਦਾਸੀ–ਉੱਤਰ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੭੩ ਤੋਂ ੧੫੭੫ (ਸੰਨ ੧੫੧੬ ਤੋਂ ੧੫੧੮) ।

ਚੌਥੀ ਉਦਾਸੀ–ਪੱਛਮ ਦੀ, ਸੰਮਤ ੧੫੭੫ ਤੋਂ ੧੫੭੯ (ਸੰਨ ੧੫੧੮ ਤੋਂ ੧੫੨੨) ।

ਨਗਰ ਵਸਾਇਆ–ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਸਿਆਲਕੋਟ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ) ਪਹਿਲੀ ਉਦਾਸੀ ਮਗਰੋਂ ।

ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰਪੁਰ ਜਾ ਟਿਕੇ–ਸੰਮਤ ੧੫੭੯ (ਸੰਨ ੧੫੨੨)।

ਪੰਜਵੀਂ ਉਦਾਸੀ– ਅਚਲ ਵਟਾਲੇ ਤੇ ਮੁਲਤਾਨ ਦੀ ਸੰਮਤ ੧੫੮੬ ਤੋਂ ੧੫੮੮ ।

ਜੋਤੀ ਜੋਤ ਸਮਾਏ– ਸ੍ਰੀ ਕਰਤਾਰ ਪੁਰ (ਪਾਕਿਸਤਾਨ), ਅੱਸੂ ਵਦੀ ੧੭ (੭ ਅੱਸੂ ਸੰਮਤ ੧੫੯੬ ਮੁਤਾਬਕ ੭ ਸਤੰਬਰ ਸੰਨ ੧੫੩੯)

ਜੀਵਨ-ਸਾਖੀ

ਕਾਂਡ ੧

ਸਮੇਂ ਦੇ ਰੰਗ ਤੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ-੧

ਮੁੱਢ ਕਦੀਮਾਂ ਤੋਂ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚ ਵੀ ਅਤੇ ਪੱਛਮ ਵਿੱਚ ਇਹ ਖਿਆਲ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮਹਾਨ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਮਨੁੱਖਤਾ ਉਤੇ ਆ ਬਣੀ, ਕਿਸੇ ਅੱਤ ਦੀ ਭੀੜ ਸਮੇਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ੁੰਮੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਮੰਗ ਮੂਜਬ ਕੋਈ ਖਾਸ ਕੰਮ ਲਗਦਾ ਹੈ । ਜਦ ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਜਾਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੀ ਓੜਕ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪਾਪਾਂ ਅਪਰਾਧਾਂ ਦੇ ਘੋਰ ਤੇ ਘੁਪ ਘੇਰ ਭਰੇ ਚੱਕਰ ਵਿੱਚ ਫਸ ਕੇ ਪਸ਼ੂਪੁਣੇ ਦੀ ਡੂੰਘੀ ਨਿਵਾਣ ਤੀਕ ਜਾ ਡਿੱਗਦੀ ਹੈ; ਜਦ ਰਾਜ ਤੇ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਪੀੜੀ ਤੇ ਮਿੱਧੀ-ਮਧੋਲੀ ਜਾ ਰਹੀ ਜਨਤਾ ਬਿਹਬਲ ਹੋ ਕੇ ਪੁਕਾਰ ਉਠਦੀ ਹੈ । ਜਦ ਧਰਮ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੇ ਪੂਰਨ ਪਰਹਾਰ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਤੇ ਬਦੀ ਦੇ ਖੁਲ੍ਹੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਦਾ ਤੋਰਾ ਟੁਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਤਾਂ ਕੁਰਲਾਂ ਪੁਕਾਰ ਰਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਬਹੁੜੀ ਕਰਨ ਲਈ, ਸੰਸਾਰ ਦੀ ਹਾਲਤ ਸੋਧਨ ਸੁਧਾਰਨ ਲਈ, ਜਗਤ ਜਲੰਦੇ ਨੂੰ ਠਾਰਨ, ਰੱਖਣ ਤੇ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਾਲਮਾਂ ਅਤਿਆਚਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਕੁਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਵਰਜਣ ਤੇ ਡੱਕਣ ਲਈ ਧਰਮ ਤੇ ਨੇਕੀ ਦੀਆਂ ਤਾਕਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਰਜੀਤ ਤੇ ਬਲਵਾਨ ਕਰਨ ਲਈ, ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਠੋਕਰਾਂ ਖਾ ਰਹੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਜੀਵਨ-ਦਾਤ ਗਿਆਨ ਦਾ ਚਾਨਣ ਦੇ ਕੇ ਸੱਚੇ ਅਤੇ ਸਿੱਧੇ ਰਾਹੇ ਪਾਉਣ ਲਈ ਡਿੱਗੇ ਹੋਇਆਂ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਉਨਤੀ ਦੇ ਰਾਹੇ ਤੋਰਨ ਲਈ, ਦੁਖੀਆਂ ਦਾ ਦਰਦ ਵੰਡਾ

ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਸੁਖ ਦੀ ਝਲਕ ਵਿਖਾਲਣ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦੀ ਜਾਂਚ ਸਿਖਾਲਣ ਲਈ ਸੰਸਾਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਤੇ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਕ ਆਪਣੇ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਪਿਆਰੇ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਜਾਮਾ ਦੇ ਕੇ ਧਰਤੀ ਉਪਰ ਭੇਜਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਖਿਆਲ ਜਾਪਦਾ ਸੱਚਾ ਹੈ । ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਵੱਲ ਝਾਤੀ ਮਾਰੀਏ, ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜਿੰਨ੍ਹੇ ਵੀ ਧਰਮ ਧਰਤੀ ਉਤੇ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮੋਢੀ ਜਾਂ ਨੀਂਹ-ਰੱਖ ਅਜਿਹੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਜਿਥੇ ਅਜੇਹੀ ਅੱਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਤੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਏ ਜਦ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਰੱਖਿਅਕ ਅਤੇ ਚਾਨਣ-ਦਾਤੇ ਦੀ ਸਿਰੋਂ-ਪਰੇ ਲੋੜ ਸੀ ।

ਇਸ ਖਿਆਲ ਨੂੰ ਸ੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਨੇ ਗੀਤਾ ਵਿੱਚ ਇਉਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਹੈ :–

"ਜਦ ਧਰਮ ਵਿੱਚ ਗਿਲਾਨੀ ਤੇ ਗਿਰਾਵਟ ਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਅਧਰਮ ਦੀ ਚੜ੍ਹ ਮੱਚ ਜਾਵੇ, ਤਦ ਮੈਂ ਆਪ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ।

ਸੰਤਾਂ ਤੇ ਧਰਮੀ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ, ਦੂਤਾਂ, ਦੁਸ਼ਟਾਂ ਦਾ ਸੁਧਾਰ ਤੇ ਨਾਸ ਕਰਨ ਲਈ ਮੈਂ ਜੁਗ-ਜੁਗ ਵਿੱਚ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ।"

ਇਸੇ ਸੰਸਾਰ ਪ੍ਰਚੱਲਤ ਨਿਸਚੇ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਤਿਗੁਰੂ (ਸੱਚਾ ਗੁਰੂ) ਓਦੋਂ ਅਵਤਾਰ ਧਾਰ ਕੇ ਜਗ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ:–

ਉਠੇ ਗਿਲਾਨਿ ਜਗਤਿ ਵਿਚਿ, ਵਰਤੇ ਪਾਪ ਭ੍ਰਿਸਟਿ ਸੰਸਾਰਾ।
ਵਰਨਾ ਵਰਨ ਨ ਭਾਵਨੀ, ਖਹਿ ਖਹਿ ਜਲਨ ਬਾਂਸਅੰਗਿਆਰਾ।
[1]ਨਿੰਦਿਆ ਚਲੇ ਵੇਦ ਕੀ, ਸਮਝਨਿ ਨਹਿ ਅਗਿਆਨਿ ਗੁਬਾਰਾ ।
ਸਤਿਗੁਰ ਬਾਝੁ ਨ ਬੁਝੀਐ, ਜਿੱਚਰੁ ਧਰੇ ਨ ਪ੍ਰਭੁਅਵਤਾਰਾ ।

੧ ਇਥੇ ਵੇਦ ਤੋਂ ਭਾਵ ਧਰਮ-ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਹੈ । ਲੋਕ ਧਰਮ ਗ੍ਰੰਥਾਂ ਦੀ ਨਿੰਦਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਧਰਮ ਤੋਂ ਦੂਰ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ।

ਚੜੇ ਸੂਰ[1] ਮਿਟਿ ਜਾਇ ਅੰਧਾਰਾ ।

(ਵਾਰ ੧, ਪਉੜੀ ੧੭)

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਦੇ ਆਗਮਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਚਲਿਤ ਹੋਈ ਪਾਪ-ਗਰਦੀ ਅਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਉਪਜੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਧੋਗਤੀ ਨੂੰ ਬਿਆਨ ਕਰਨ ਮਗਰੋਂ ਭਾਈ ਗੁਰਦਾਸ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ–

ਸੁਣੀ ਪੁਕਾਰਿ ਦਾਤਾਰ ਪ੍ਰਭੁ ਗੁਰੁ ਨਾਨਕ ਜਗ ਮਾਹਿ ਪਠਾਇਆ

(ਵਾਰ ੧, ੨੩)

ਆਓ, ਵਿਚਾਰੀਏ ਕਿ ਉਹ ਪੁਕਾਰ ਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੀ ਸੀ ? ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਵਿਚਾਰੀਏ ਕਿ ਉਹ ਖਾਸ ਜ਼ਰੂਰੀ ਅਤੇ ਅਤਿ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕੀ ਸੀ, ਜਿਸ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਜਣਹਾਰ ਦਾਤਾਰ ਨੇ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੂੰ ਜਗਤ ਵਿੱਚ ਭੇਜਿਆ ।

ਪੁਕਾਰ

ਉਹ ਪੁਕਾਰ ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਜਿਹੀ, ਇਕ-ਅੰਗੀ, ਇਕ-ਤੰਦੀ ਜਾਂ ਇਕ ਪੱਖੀ ਨਹੀਂ ਸੀ । ਉਹ ਤਾਂ ਹਰ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਦੁਖੀ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦਿਆਂ ਤੋਂ ਦਿਨੇ ਰਾਤ ਉਠ ਰਹੀਆਂ ਅਨੇਕਾਂ ਕੁਰਲਾਟਾਂ ਤੇ ਵਿਲ੍ਹਕਣੀਆਂ, ਮਿੰਨਤਾਂ ਤੇ ਦੁਹਾਈਆਂ ਦੀ ਰਲਵੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਸੀ ।

੧

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਦਿਲ-ਹਿਲਾਊ ਸੀ, ਪਰਜਾ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਵਿਰੁੱਧ ਪੁਕਾਰ । ਰਾਜ ਉਪੱਦਰ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਲਾਭਾਂ ਖ਼ਾਤਰ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਹਇਆ ਤੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਥੋੜ੍ਹਿਆਂ ਜਿਹਿਆਂ ਦਾ ਆਪ-ਹੁਦਰਾ ਰਾਜ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੇ

੧ ਸੂਰਜ । ਜਿਵੇਂ ਸੂਰਜ ਦੇ ਚੜ੍ਹਨ 'ਤੇ ਹਨੇਰਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਤਿਵੇਂ ਹੀ ਸੱਚੇ ਗੁਰੂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟ ਹੋਣ 'ਤੇ ਜਗਤ ਵਿੱਚੋਂ ਅਗਿਆਨਤਾ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜ਼ੁਲਮਾਂ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰਾਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਨਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਰਾਜ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਪਾਤਸ਼ਾਹ ਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤਾਕਤ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੋਰਨਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਸੀ । ਦੇਸ਼ ਦੇ ਟੋਟੇ ਕਰ-ਕਰ ਕੇ ਨਵਾਬਾਂ ਤੇ ਹਾਕਮਾਂ ਦੇ ਹਵਾਲੇ ਕੀਤੇ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਹ ਨਵਾਬ ਅਤੇ ਹਾਕਮ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਮਨ-ਆਈਆਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਨ । ਜੋ ਕੁਝ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲਦਾ ਜਾਂ ਸੈਨਤ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟ ਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਉਹ ਹੀ ਕਾਨੂੰਨ ਸੀ ਤੇ ਓਹੋ ਹੀ ਨਿਆਂ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੁਜਬ ਹੀ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਸਲੂਕ ਵਰਤਾਰਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ ਅਤੇ ਲੋਭ ਦੀ ਮਾਰ ਤੋਂ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਪਤ, ਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਮਾਲ ਧਨ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜਾਨ ਹੀ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਸੀ । ਹੰਨੇ-ਹੰਨੇ ਮੀਰੀ ਸੀ ਅਤੇ ਹਰ ਥਾਂ ਅੰਨ੍ਹੀ ਮੱਚੀ ਹੋਈ ਤੇ ਹਨੇਰ-ਗਰਦੀ ਵਾਪਰੀ ਹੋਈ ਸੀ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਹਾਕਮਾਂ ਅਤੇ ਨਵਾਬਾਂ ਦੇ ਅਗਾਂਹ ਕਰਿੰਦੇ ਜਾਂ ਕਰਮਚਾਰੀ ਸਨ । ਇਹ ਲੋਕ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਵਰਤਣ ਸਮੇਂ ਧੱਕੇਸ਼ਾਹੀ ਅਤੇ ਜਬਰ ਵਿੱਚ ਆਪਣੇ ਮਾਲਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਦੱਸ ਪੈਰ ਅਗਾਂਹ ਸਨ । ਨਾਲੇ ਇਹ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਵਰਗੇ ਆਸ-ਪਾਸਲੇ ਗੁਆਂਢੀਆਂ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਤੇ ਸ਼ਰੀਕਾ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਇਲਾਕੇ ਦੀ ਜਨਤਾ ਉੱਪਰ ਅੱਤਿਆਚਾਰ ਕਮਾਉਣ ਦੇ ਮੌਕੇ ਲੱਭਦੇ, ਵਰਤਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਜ਼ਾਬਰਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ 'ਕੁਦਰਤੀ ਆਗੂ' ਵੀ ਰੱਜ-ਰੱਜ ਕੇ ਲੁੱਟਦੇ-ਪੁੱਟਦੇ-ਕੁੱਟਦੇ ਤੇ ਪੀਂਹਦੇ-ਮਿਧਦੇ ਸਨ । ਇਹ ਲੋਕ ਸਨ; ਜ਼ਮੀਨਾਂ, ਪਦਵੀਆਂ ਤੇ ਜਾਇਦਾਦਾਂ ਦੇ ਮਾਲਕ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਹਕੂਮਤ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਗੰਢ ਲਈ ਹੋਈ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਤੇ ਨੱਚਦੇ ਸਨ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਚੁਪ-ਚਾਪ ਸਭ ਕੁਝ ਝੱਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੀ ਪੰਜਾਲੀ ਵਿੱਚ ਚੁਪ ਰਹਿ ਕੇ ਅਮਨ-ਅਮਾਨ ਨਾਲ ਦਿਨ ਗੁਜ਼ਾਰਨ

ਲਈ ਮਜਬੂਰ ਕਰਨ ਦੀ ਖ਼ਾਤਰ ਇਹ ਲੋਕ ਵਧ-ਚੜ੍ਹ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ ।

ਇਹ ਹਾਲ ਤਾਂ ਸੀ ਸਾਰੀ ਪਰਜਾ ਦਾ, ਹਿੰਦੂਆਂ ਤੇ ਮੁਸਲਮਾਨਾਂ ਸਭ ਦਾ ਪਰ ਹਿੰਦੂ ਪਰਜਾ ਨਾਲ ਹਕੂਮਤ ਵਲੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਕਰੜੀ ਅਤੇ ਜ਼ਬਰ-ਭਰੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਦੋ-ਬਦੀ ਤਲਵਾਰ ਦੇ ਜ਼ੋਰ ਨਾਲ ਅਤੇ ਹਕੂਮਤ ਦੇ ਸਭ ਵਸੀਲਿਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਮੁਸਲਮਾਨ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਹੂ-ਬੇਟੀਆਂ ਦੀ ਬੇਪਤੀ ਕਰਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਧਨ-ਮਾਲ ਖੋਹ ਲੈਣ ਨੂੰ ਜ਼ੋਰਾਵਰ ਮੁਸਲਮਾਨ ਆਪਣਾ ਇਸਲਾਮੀ ਹੱਕ ਅਤੇ ਅੱਲਾ ਪਾਕ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਦਾ ਵਸੀਲਾ ਸਮਝਦੇ ਸਨ ।

ਗੱਲ ਕੀ, ਜਨਤਾ ਜਾਬਰਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋਹ-ਜੜੀਆਂ ਅੱਡੀਆਂ ਹੇਠ ਲਿਤਾੜੀ ਮਿੱਧੀ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਗਾਟਿਆਂ ਉੱਪਰ ਦਿਨ ਰਾਤ ਛੁਰੀ ਚਲਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਕੁਸਕਣ ਦੀ ਨਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸੀ ਅਤੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਵਿੱਚ ਹਿੰਮਤ ਸੀ । ਹਾਂ, ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਇਸ ਜ਼ਬਰ ਵਿਰੁੱਧ ਪੁਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਸਭ ਦੇ ਸਾਂਝੇ ਪਿਤਾ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦਰਗਾਹੇ ਬਹੁੜੀ ਲਈ ਅੰਦਰੇ-ਅੰਦਰ ਦੁਹਾਈ ਜ਼ਰੂਰ ਪਾਉਂਦੇ ਸਨ ।

ਇਸ ਅੰਧੇਰ ਗਰਦੀ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿੱਚ ਦੱਸਦੇ ਹਨ :

ਕਲਿ[1] ਕਾਤੀ[2] ਰਾਜੇ ਕਾਸਾਈ ਧਰਮੁ ਪੰਖ[3] ਕਰਿ ਉਡਰਿਆ ॥
ਕੂੜੁ[4] ਅਮਾਵਸ ਸਚੁ ਚੰਦ੍ਰਮਾ ਦੀਸੈ ਨਾਹੀ ਕਹ ਚੜਿਆ ॥[5]

੨

ਦੂਜੀ ਪੁਕਾਰ ਸੀ ਆਮ ਜਨਤਾ ਦੀ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਭੱਦਰ ਪੁਰਸ਼ਾਂ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਧਰਮ ਦੇ ਠੇਕੇਦਾਰ ਬਣਾ

---
੧ ਕਲਜੁਗ ਸਮਾਂ । ੨ ਕੈਂਚੀ । ੩ ਖੰਭ ਲਾ ਕੇ ਉਡ ਗਿਆ ਹੈ । ੪ ਝੂਠ । ੫ ਵਾਰ ਮਾਝ ਸਲੋਕ ਮਹਲਾ ੧, ਪੰਨਾ ੧੪੫ ।